

ככה ייעשה לאיש אשר הבייל"ויים חפצים ביקרו!

גורה, ראשית המאה ה-20, אוסף בן ציון כהנא, ארכיון הצילומים של יר בן צבי

יפה סקלי

על ד"ר חיסין ומצוות פדיון פטר חמור

"בפטר חמור תפדה בשה"

אחת המצוות התלויות בארץ שחודשו איכרי המושבות הראשונות הייתה מצוות פדיון פטר חמור. מצווה זו חודשה בין השאר ב-1908 במושבה גדרה. על קדושת הבכורות בתורה נאמר: "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לו הוא" (שמות יג, ב). בשל המעמד המיוחד של הבכורות באשר הם, נוהגת עד היום מצוות פדיון הבן, סקס החוגג לאחר שמלאו לבן הבכור 30 יום. במעמד זה פודה אביו של התינוק את בנו בכורו מידי הכוהן, תמורת "חמישה סלעים".

לכבוד היה מעמד חשוב בקרב רבים מעמי העולם העתיק, וכך לעתים היה נהוג אפילו להקריבו לאלים כדי לקבל מהם הגנה וברכה. גם בישראל הוקדשו הבכורות לאלוהים: בכור בהמה טהורה הוקרב על המזבח ונאכל על ידי הכוהן או המקריב, ואילו בכור בהמה טמאה (חמור) ובכור אדם נפדו והופקעו מקדושתם בסוף, באמצעות הכוהן. מקור קדושתו של בכור החמור בפסוקים: "כל פטר רחם לו וכל מקנן תקרב פטר שור ושה, ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה ונתפתו כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריבם" (שמות לד, יט-כ).

פטר חמור הוא החמור הבכור, הפותח ראשון את רחם אמו, והוא הבהמה הטמאה היחידה שחלה עליה קדושה, בדומה לבהמה טהורה וסיבת הקדושתו של החמור דווקא מוטלת במחלוקת: יש הסבורים כי מצווה זו היא בגדר "ארת הכתוב", ואילו אחרים תולים זאת בעובדה שעל החמורים הטעינו בני ישראל את רכושם הגדול בצאתם ממצרים – תלמוד בבלי, בכורות, ה ע"ב). ואולם, מאחר שאין אפשרות להקריב את

החמור על המזבח, שהרי הוא מין טמא, חייבים לפדותו. עד לקיום סקס הפדיון יש בפטר החמור קדושה, ולפיכך אסור לעבוד בו. הפדיון מפקיע את הקדושה שבחמור הבכור ומתיר את השימוש בו לצורכי חולין. בעת הפדיון "מומר" פטר החמור בשה, ואת השה המחליף היה נהוג להקריב על המזבח. לחלופין, היה אפשר לפדות את פטר החמור בערכו. אם לא נפדה – הוטל על בעליו של החמור הצעיר לערפו...

בדומה לפדיון הבן, פדיון פטר החמור נעשה אף הוא למצווה המלווה בטקס משמח, בעיקר אם החמור היה לבן וצח. חכמים תיקנו ברכה מיוחדת לאירוע זה, שדרך כלל הסתיים בארוחה חגיגת.

והעיר, בניה אתון, נישא על גבי מש: חידוש המנהג במושבה גדרה

על חגיגות פדיון פטר החמור במושבה גדרה סיפר בזיכרונותיו אמנון הורביץ, גם של לאה וצבי הורביץ, מייסדי המושבה, ובעצמו "הבן הבכור" של גדרה.

על פי דבריו, בגדרה רכש נחלה גם איש עסקים עשיר ששמו שלמה ברסקי, שקנה לעצמו אתון קפריסאי צחורה לשמש לו אמצעי תחבורה. האתון הביאה לו פרסום רב בסביבה, מאחר שלא היה זה כה נפוץ שהודים רוכבים על חמור, ועל אתון צחורה כשגל לא כל שכן. לזמרים המליטה האתון עזר בכור, וברסקי קיים את חגיגת פדיון פטר חמור כהלכה. הטקס התקיים במעמד השוי"ב (שוחט ובודק) הגדרתי, ר' מאיר יעקב הכוהן קפלן, ברוב עם וקהל:

ד"ר יפה סקלי, שימשה שנים רבות מורה ומחנכת במ.א. משגב ומפקחת במינהל חברה ונוער. כיום משמשת מנחת השכלה/הייל"ה ביחידות לקידום נוער.

ד"ר חיים חיסין

והעיר, ברהאטון, נושא על גבי מגש של כסף במוטות בארבעה על ידי זקני המושבה – כשהוא ענד ענקי כסף זהב פנינים ואצטרודות – ואנש האתון היתה צועדת נכבדות לפני מנה המכובד, מנוהלת באפסר על ידי בעליה, חתרהשמחה בעצמו, לקול תרועת המסובים. כאשר הגיע למרכן, וברסקי הכריז על דמי הפדיון ומנה ושקל את מטבעות הזהב, הנפוליונים, לדי השו"ב, רעשה הארץ מסביב לקול מחואות הכפיים של המסובים וקריאות ההוד.

בשנת 1918 נתקיים בגדרה טקס זה פעם נוספת. על הטקס סיפר שלמה חזנוב, מקבוצת המתיושבים הראשונה בגדרה. הפעם דובר בר' עמרם, שאתנו המליטה ושנכח לדאבנו כי העיר הנולד זכר הוא וכי "מחובת דאורייתא לעשות פדיון פטר חמור". כך קיים אף הוא טקס וחגיגה לכבוד האידוע.

לימים, כאשר נגמל העיר הראשון שנפדה בגדרה, הועבר הוא באמצעות משלחת חגיגות שליוותה אותו כל הדרך מן המושבה ועד לתל אביב, שם הוענק פטר החמור לידי הרופא הביולוגי הנודע, ד"ר חיים חיסין. בתל אביב נתקבלה המשלחת בקריאות הודד מצד הנוכחים בטקס המסורה, ובעוד מעליו של העיר, שלמה ברסקי, מהזיק באפסרו של העיר להציעודו את צעדיו הראשונים, רעשה תל אביב כולה מקריאות: "ככה יעשה למל"ו אשר בני גדרה חפצים ביקרתו!"

רופא ורוכב על חמור

מדוע הוענק החמור החגיגי לד"ר חיסין דווקא?

חיים חיסין נולד במתסק ומנה עם הביולוגיים הראשונים שהגיעו לארץ ב-1882. בן 17 שנים היה בהגיעו לארץ, והוא הצטרף לקבוצת הביולוגים שהגיעה לארץ כמה חודשים לפניו. הקבוצה כולה התגוררה בבית אנסון איוב בפרבריה החקלאיים של יפו, וקרל נטר, מייסד ומנהל בית הספר החקלאי "מקווה ישראל", אימץ אותם והעסיקם כפועלים חקלאיים בבית ספרו. נטר נפטר באותה שנה (1888), וחלק מאנשי הקבוצה הסכימו להצעה להתישב במושבה ראשון לציון. לעומת זאת, חלקם עברו להתגורר במושבה רק כפועלים, עד שיומצא להם סידור התיישבותי אחר. אחד מאלה שהגיעו לראשון לציון היה גם חיים חיסין. במושבה נשא חיסין לאישה את חברתו פאני, ושם גם נולדה בתם. חודשים מספר לאחר לידתה נפטרה בתם הפעוטה ונקברה תחת שקמה עתיקה, שתחתיה הועמדה שנים מספר קודם לכן חופת הוריה. קברה היה הקבר הראשון שנכרה במושבה. בראשון לציון היה חיסין בין חופרי הבאר, והיה הראשון שהכריז ממעמקיה על מציאת מים. בשנת 1885 הגיש בקשה להתקבל למושבה גדרה (נקטרה), שנוסדה שנה לפני כן בידי תשעה בחורים מבני ביל"ו.

גדרה שוכנו בני הזוג בבור ששימש תנור ואורווה לחמור, ונסמך לצרף שנקרא "בית הקרשים". משלא הצליח לפרנס את משפחתו בגדרה, נעשה חיסין ל"בעל עגלה" המוביל נוסעים מיפו לירושלים. אולם גם כך לא עלה בידו לפרנס את משפחתו. מאחר שלא רצה לחיות בחסדם של אחרים, שב חיסין עם משפחתו לרוסיה ב-1887. בהיותו בן 38 החליט ללמוד מקצוע כדי שיוכל לפרנס את משפחתו הגדלה, ויצא לברן ללמוד רפואה.

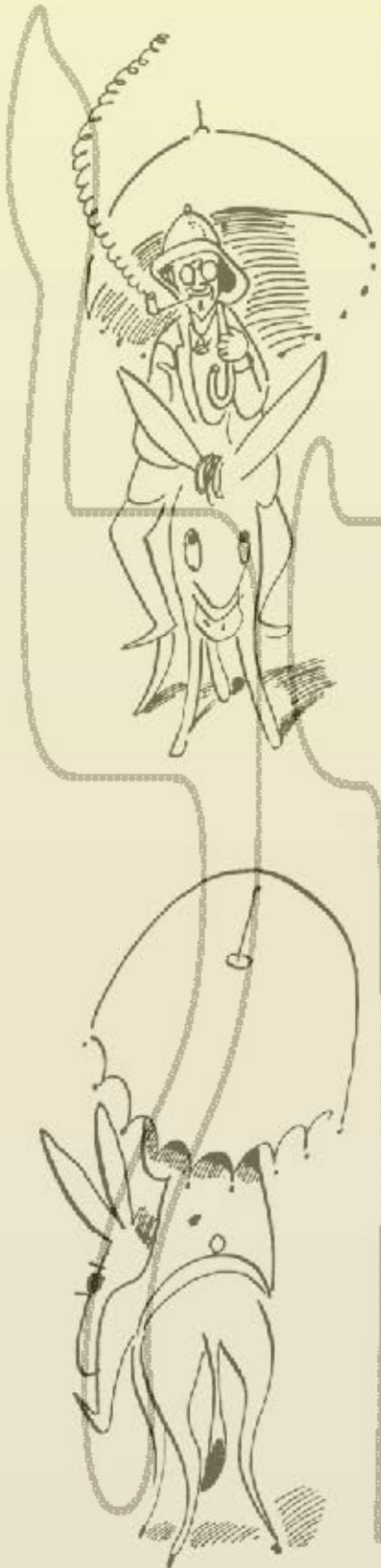
בשנת 1905, והוא בשנות ה-40 לחייו, עלה שנית עם משפחתו לארץ, והיה ממייסדי "אחוזת בית", היא תל אביב לצד עיסוקו כרופא, שימש גם ראש הוועד הפועל של חובבי ציון בעיר.

בשנה שבה חזר חיסין לארץ, עלה גם הילד נחום גוטמן, שאביו הסופר ש' בן ציון עסק בהוראה בבית ספר לבנות בנוה צדק. גוטמן, שלימים היה מגדולי ציירי הארץ, נדע גם בספרי הילדים שכתב ואויר. שני ספרים ייחד לתיאור "אחוזת בית": "שביל קליפות התפוחים", שהוא סיפור גורושם של יהודי יפו-תל אביב בתקופת מלחמת העולם הראשונה, ו"עיר קטנה ואנשים בה מעט", המתאר את העיר העברית הראשונה ואת אנשיה בראשית ימיה.

בכמה ציורים תיאר גוטמן את ד"ר חיסין, החביב עליו, כשהוא רכוב על חמורו, חבוש בכובע שעם קולונאל, נושא בידו שמשויה להתגונן מפני השמש האסיאתית, ועשן מקטרותו נושא לפניו. האם ידע גוטמן על קורותיו היהודיות של אותו החמור בטרם נהפך לחמור הרפואי החשוב ביותר בעיר העברית הראשונה? אין לדעת.

לעיון נוסף:

1. א' הרביץ, בין משויות הצבר בגדרה (כתב יד), ארכיון המושבה גדרה.
2. ג' חוטב נעורץ, איש מבני ביל"ו, תל אביב 1979.
3. ח' חיסין, מומן אחד הביולוגים, תל אביב תרפ"ח.

חיסין, כפי שהוא מופיע בספרו של נחום גוטמן "עיר קטנה ואנשים בה מעט" (באריבות מו ויאון נחום גוטמן)